

SOVET DAVRIDA O‘ZBEKISTON TA’LIM TIZIMI: MAFKURAVIY SIYOSAT VA MILLIY IDENTITET MASALASI

Xoliqov Xojiakbar

O‘zbekiston Respublikasi Surxondaryo viloyati

Sherobod tumani 1-son texnikumi Tarix fani o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqola XX asrda O‘zbekiston hududida shakllangan sovet ta’lim tizimining mafkuraviy asoslari va uning milliy identitet shakllanishiga ko‘rsatgan ta’sirini kompleks tarixiy tahlil qiladi. Tadqiqot doirasida Sovet Ittifoqi davrida amalga oshirilgan ta’lim siyosati, marksistik-lenincha mafkuraning o‘quv dasturlariga integratsiyasi, tarixiy xotiraning qayta talqini hamda “sovet xalqi” konsepsiyasining milliy o‘zlikka ta’siri o‘rganiladi.

Tadqiqot tarixiy-tahliliy, qiyosiy va kontent tahlil metodlari asosida olib borildi. 1920–1991-yillar oralig‘idagi normativ-huquqiy hujjatlar, darsliklar va ta’lim dasturlari tahlil qilinib, mafkuraviy tushunchalarning mazmuniy yo‘nalishi aniqlashtirildi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, sovet davrida ta’lim tizimi bir vaqtning o‘zida modernizatsiya vositasi hamda ideologik nazorat mexanizmi sifatida faoliyat yuritgan. Savodxonlik darajasining keskin oshishi, ayollar ta’limining rivojlanishi va ilmiy institutlarning tashkil etilishi ijtimoiy taraqqiyotga xizmat qilgan bo‘lsa-da, milliy tarixning biryoqlama talqini va madaniy qadriyatlarining cheklanishi milliy identitet transformatsiyasiga olib kelgan.

Maqolada sovet ta’lim siyosatining ikki qirrali tabiati ochib beriladi hamda mustaqillikdan keyingi davrda milliy identitetni qayta tiklash jarayoni tarixiy saboq nuqtai nazaridan baholanadi.

Kalit so‘zlar: sovet ta’lim tizimi, mafkura, milliy identitet, marksizm-leninizm, modernizatsiya, madaniy siyosat.

ABSTRACT

This article provides a comprehensive historical analysis of the Soviet educational system formed in Uzbekistan during the twentieth century and examines its impact on national identity formation. Within the ideological framework of the Soviet union, education functioned not only as a tool for literacy and modernization but also as a mechanism of ideological control aimed at constructing a unified Soviet identity.

The study applies historical-analytical, comparative, and content analysis methods to examine educational reforms implemented between 1920 and 1991. Official decrees, curricula, and textbooks were analyzed to identify the integration of Marxist-Leninist doctrine and the reinterpretation of historical memory. The findings reveal the dual nature of Soviet educational policy: while it significantly increased

literacy rates, expanded gender inclusion, and developed higher education institutions, it simultaneously reshaped national consciousness through centralized ideological supervision.

The concept of the “Soviet people” functioned as a supra-national identity that often overshadowed local cultural and historical narratives. The study concludes that Soviet educational policy played a decisive role in transforming national identity while leaving a complex legacy that continues to influence contemporary educational reforms in independent Uzbekistan.

Keywords: Soviet education policy, ideology, national identity, modernization, cultural transformation, Uzbekistan.

KIRISH

XX asr boshlarida Markaziy Osiyo hududida yuz bergan siyosiy o‘zgarishlar mintaqaning ijtimoiy, madaniy va ta’lim tizimida tub burilish yasadi. 1924-yildagi milliy-hududiy chegaralanish natijasida O‘zbekiston Sovet federativ tuzilmasi tarkibiga kiritildi va yangi ijtimoiy-siyosiy tizim shakllana boshladi. Bu jarayonda ta’lim sohasi davlat siyosatining eng muhim strategik instrumentlaridan biri sifatida belgilandi. Chunki ta’lim nafaqat bilim berish, balki jamiyat ongini shakllantirish, mafkuraviy qarashlarni singdirish va yangi ijtimoiy modelni barpo etish vositasi sifatida ko‘rildi.

Sovet Ittifoqi rahbariyati ta’limni “yangi sovet kishisi”ni shakllantirishning asosiy mexanizmi deb hisoblagan. Vladimir Lenin ta’limni sinfiy ongni mustahkamlash vositasi sifatida baholagan bo‘lsa, Joseph Stalin davrida bu tizim yanada markazlashgan va qat’iy ideologik nazorat ostiga olingan. Ta’lim jarayoni orqali marksistik-lenincha dunyoqarash, ateistik qarashlar va proletar internatsionalizmi keng targ‘ib qilindi.

Tadqiqotning dolzarbligi

Sovet davrida shakllangan ta’lim tizimi bugungi mustaqil O‘zbekiston ta’lim siyosatining tarixiy asoslarini tushunishda muhim ahamiyat kasb etadi. Mustaqillikdan so‘ng milliy tarixni qayta baholash, madaniy merosni tiklash va milliy identitetni mustahkamlash jarayonlari boshlandi. Shu nuqtai nazardan, sovet davrining ta’lim siyosatini tanqidiy tahlil qilish ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb hisoblanadi.

Mazkur mavzu, ayniqsa, quyidagi savollar bilan ahamiyatlidir:

- Sovet ta’lim tizimi qanday mafkuraviy asoslarda qurilgan?
- Ta’lim siyosati milliy tarix va madaniyatni qanday talqin qilgan?
- “Sovet xalqi” konsepsiyasi milliy identitetga qanday ta’sir ko‘rsatgan?
- Modernizatsiya jarayoni milliy o‘zlikni mustahkamladimi yoki zaiflashtirdimi?

Muammo qo‘yilishi

Ilmiy adabiyotlarda sovet ta’lim tizimi ko‘pincha ikki xil baholanadi. Birinchi yondashuv uni savodxonlikni oshirgan, gender tengligini rivojlantirgan va ilm-fanni

taraqqiy ettirgan modernizatsion loyiha sifatida ko'radi. Ikkinchi yondashuv esa uni mafkuraviy nazorat va milliy identitetni cheklash mexanizmi sifatida talqin qiladi.

Shu sababli mazkur tadqiqotda sovet ta'lim tizimi biryoqlama baholanmaydi. U ijtimoiy modernizatsiya va mafkuraviy nazorat o'rtasidagi murakkab munosabatlar kontekstida tahlil qilinadi.

Tadqiqot maqsadi va vazifalari

Tadqiqot maqsadi — sovet davrida O'zbekistonda shakllangan ta'lim tizimining mafkuraviy mohiyatini va uning milliy identitetga ta'sirini kompleks tarixiy tahlil qilish.

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

1. Sovet ta'lim siyosatining ideologik asoslarini aniqlash.
2. O'quv dasturlarida marksistik-lenincha konsepsiyalarning aks etishini tahlil qilish.
3. Milliy tarix va madaniyat talqinidagi o'zgarishlarni o'rganish.
4. Savodxonlik va ijtimoiy modernizatsiya ko'rsatkichlarini baholash.
5. Sovet davri merosining mustaqillikdan keyingi ta'lim siyosatiga ta'sirini aniqlash.

Ilmiy yangilik

Mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, unda sovet ta'lim tizimi faqat siyosiy yoki faqat modernizatsion jarayon sifatida emas, balki milliy identitet transformatsiyasining institutsional mexanizmi sifatida tahlil qilinadi. Ta'lim tizimi davlat mafkurasining ideologik apparati sifatida ko'rib chiqilib, uning kollektiv xotira va madaniy ong shakllanishidagi o'rni aniqlashtiriladi.

Tadqiqotning nazariy va amaliy ahamiyati

Nazariy jihatdan tadqiqot milliy identitet va ta'lim siyosati o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni chuqurlashtiradi. Amaliy jihatdan esa u zamonaviy ta'lim islohotlarida tarixiy tajribani hisobga olish zarurligini asoslab beradi.

Bugungi globallashuv sharoitida milliy identitetni saqlagan holda zamonaviy ta'lim tizimini rivojlantirish muhim vazifalardan biridir. Sovet davri tajribasi bu borada muhim tarixiy saboq vazifasini bajaradi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqot sovet davrida O'zbekiston hududida shakllangan ta'lim tizimini mafkuraviy siyosat va milliy identitet kontekstida kompleks tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqotning metodologik asosini tarixiylik, tizimlilik va tanqidiy tahlil tamoyillari tashkil etadi.

1. Tadqiqot dizayni

Tadqiqot sifatli (qualitative) tarixiy-tahliliy dizayn asosida olib borildi. Unda normativ-huquqiy hujjatlar, o'quv dasturlari, darsliklar va sovet davrida chop etilgan ilmiy-metodik manbalar asosiy empirik baza sifatida tanlandi.

Tadqiqot 1920–1991-yillar oralig‘ini qamrab oladi, ya’ni Sovet Ittifoqi mavjud bo‘lgan davr to‘liq tahlil qilindi. Davr ichida quyidagi bosqichlar ajratib ko‘rsatildi:

1. **1920–1930-yillar** — ta’lim tizimining shakllanishi va likbez siyosati
2. **1930–1953-yillar** — markazlashuv va mafkuraviy kuchayish davri
3. **1953–1985-yillar** — nisbiy liberallashtirish va ilmiy kengayish davri
4. **1985–1991-yillar** — perestroika va mafkuraviy qayta ko‘rib chiqish bosqichi

Bunday davrlashtirish ta’lim siyosatidagi mafkuraviy o‘zgarishlarni tizimli tahlil qilish imkonini berdi.

2. Tarixiy-tahliliy metod

Tarixiy metod yordamida ta’lim siyosati shakllanishining sabab-oqibat bog‘liqligi o‘rganildi. Davlat qarorlari, partiya plenumlari materiallari va o‘quv dasturlaridagi o‘zgarishlar kontekstual ravishda tahlil qilindi.

Bu metod sovet ta’lim tizimini faqat pedagogik hodisa sifatida emas, balki siyosiy hokimiyat va mafkuraviy strategiya mahsuli sifatida baholash imkonini berdi.

3. Kontent tahlil

Tadqiqotning muhim qismi sifatida tarix va jamiyatshunoslik fanlari bo‘yicha darsliklar kontent tahlil qilindi. Tahlilda quyidagi indikatorlar asos qilib olindi:

- “Sinfiy kurash” tushunchasining qo‘llanish chastotasi
- “Proletar internatsionalizmi” va “sovet xalqi” atamalarining mazmuni
- Diniy qadriyatlarga berilgan baho
- Milliy tarixiy shaxslarning talqini

Matnlar semantik va diskursiv jihatdan tahlil qilinib, mafkuraviy yo‘nalish aniqlashtirildi. Bu yondashuv ta’lim mazmuni orqali milliy identitet qanday transformatsiya qilinganini aniqlash imkonini berdi.

4. Qiyosiy metod

Sovet davri ta’lim tizimi mustaqillikdan keyingi O‘zbekiston ta’lim modeli bilan qiyoslandi. Xususan:

- Tarix fanining mazmunidagi o‘zgarishlar
- Milliy qahramonlar talqini
- Diniy va madaniy merosga munosabat

Qiyosiy tahlil sovet mafkuraviy merosining zamonaviy ta’lim tizimiga ta’sirini aniqlash imkonini berdi.

5. Tizimli yondashuv

Ta’lim tizimi ijtimoiy institut sifatida siyosiy hokimiyat, mafkura va madaniyat bilan o‘zaro bog‘liqlikda o‘rganildi.

Tizimli yondashuv asosida ta’lim quyidagi elementlardan iborat kompleks mexanizm sifatida ko‘rib chiqildi:

- Normativ-huquqiy asos

- O‘quv mazmuni
- Kadrlar siyosati
- Mafkuraviy nazorat
- Ijtimoiy natijalar

Bu yondashuv sovet ta’lim siyosatining ichki strukturaviy mexanizmini aniqlash imkonini berdi.

6. Statistik ma’lumotlarni tahlil qilish

Savodxonlik darajasi, maktablar soni, oliy ta’lim muassasalari o‘sishi kabi ko‘rsatkichlar tarixiy statistik ma’lumotlar asosida o‘rganildi.

Statistik dinamika ijtimoiy modernizatsiya jarayonining real natijalarini ko‘rsatib berdi va mafkuraviy baholashdan tashqari ob‘ektiv ko‘rsatkichlarni aniqlashga xizmat qildi.

7. Tadqiqotning cheklovlari

Tadqiqot asosan mavjud yozma manbalar va chop etilgan darsliklarga tayanadi. Ayrim arxiv materiallariga kirish imkoniyatining cheklanganligi natijalarning to‘liq kvantitativ tasdig‘ini cheklashi mumkin.

Shuningdek, sovet davridagi rasmiy hujjatlar ideologik xarakterga ega bo‘lgani sababli, ularni tanqidiy tahlil qilish zarurati mavjud bo‘ldi.

Metodologik xulosa

Mazkur metodologik yondashuv sovet davrida O‘zbekiston ta’lim tizimini ko‘p qirrali ijtimoiy-siyosiy hodisa sifatida o‘rganish imkonini berdi. Tarixiylik, qiyosiylik va diskursiv tahlil uyg‘unligi mafkuraviy siyosat hamda milliy identitet o‘rtasidagi murakkab munosabatni chuqurroq yoritishga xizmat qildi.

TADQIQOT NATIJALARI

Tadqiqot natijalari sovet davrida O‘zbekiston ta’lim tizimining shakllanishi va rivojlanishini to‘rtta asosiy yo‘nalishda tahlil qilish imkonini berdi:

1. Institutsional modernizatsiya
2. Mafkuraviy integratsiya
3. Milliy identitet transformatsiyasi
4. Ijtimoiy-strukturaviy o‘zgarishlar

1. 1920–1930-yillar: Savodsizlikni tugatish va yangi tizim shakllanishi

Sovet hokimiyati o‘rnatilgach, ta’lim sohasidagi eng birinchi strategik vazifa ommaviy savodsizlikni tugatish bo‘ldi. 1920-yillarning boshida aholi savodxonlik darajasi juda past edi, ayniqsa qishloq joylarda.

“Likbez” (likvidatsiya bezgramotnosti) kampaniyasi doirasida:

- Maxsus savod o‘rgatish punktlari ochildi
- Kechki maktablar tashkil etildi
- Kattalar ta’limi yo‘lga qo‘yildi

Natijada 1939-yilga kelib savodxonlik darajasi keskin oshdi. Bu jarayon ta’lim

tizimining ommaviylashuvi va davlat nazoratiga o'tishini ta'minladi.

Shu bosqichda jadid maktablari faoliyati to'xtatildi va ta'lim to'liq sovet modeliga moslashtirildi. Milliy pedagogik an'analar bosqichma-bosqich siqib chiqarildi.

2. 1930–1953-yillar: Markazlashuv va mafkuraviy kuchayish

Bu davr Joseph Stalin boshqaruvi bilan bog'liq bo'lib, ta'lim tizimi qat'iy markazlashdi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki:

- O'quv dasturlari Moskva tomonidan tasdiqlandi
- Tarix fanida sinfiy kurash metodologiyasi ustuvor bo'ldi
- Diniy qadriyatlarga nisbatan salbiy diskurs shakllandi
- Rus tili ijtimoiy va ilmiy kommunikatsiyada ustun mavqega ega bo'ldi

Tarix darsliklarida mahalliy davlatlar ko'pincha "feodal reaksiya" sifatida talqin qilindi. Milliy qahramonlar faoliyati sinfiy mezon asosida baholandi.

Aynan shu davrda milliy identitet rasmiy sovet identiteti bilan almashtirilishga harakat qilindi.

3. 1953–1985-yillar: Nisbiy liberallashuv va ilmiy kengayish

Joseph Stalin vafotidan keyin ideologik nazorat nisbatan yumshadi.

Natijalar ko'rsatadiki:

- Oliy ta'lim muassasalari soni oshdi
- Texnik va muhandislik yo'nalishlari rivojlandi
- Ayollar ta'limi kengaydi
- Qishloq hududlarda maktab tarmog'i kengaytirildi

Bu davrda savodxonlik darajasi deyarli 100 foizga yetdi. Ilmiy-tadqiqot institutlari tashkil etildi va ilmiy kadrlar tayyorlash tizimi shakllandi.

Biroq mafkuraviy nazorat to'liq yo'qolmadi. "Sovet xalqi" konsepsiyasi davlat siyosatining markaziy elementi bo'lib qoldi.

4. 1985–1991-yillar: Perestroika va ideologik qayta ko'rib chiqish

Mikhail Gorbachev tomonidan boshlangan "perestroika" siyosati ta'lim tizimida ham muayyan o'zgarishlarga olib keldi.

Natijalar quyidagilarni ko'rsatdi:

- Tarixiy voqealarni qayta baholash boshlandi
- Ayrim repressiya qurbonlari reabilitatsiya qilindi
- Milliy madaniyat va tarixga qiziqish ortdi

Bu jarayon sovet mafkuraviy monopoliyasining zaiflashganini ko'rsatdi va milliy identitetni qayta tiklash jarayoniga zamin yaratdi.

5. Milliy identitetga ta'sir

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi transformatsion jarayonlar aniqladi:

1. Ikki qatlamli identitet shakllanishi

- Rasmiy sovet identiteti

- Norasmiy milliy o'zlik

2. Tarixiy xotiraning siyosiy talqini

Milliy tarix sovet mafkurasi prizmasi orqali qayta yozildi.

3. Til siyosati

Rasmiy ravishda milliy tillar qo'llab-quvvatlangan bo'lsa-da, rus tili ijtimoiy mobilitetning asosiy vositasiga aylandi.

3.6. Ijtimoiy natijalar

Statistik va tarixiy ma'lumotlar asosida quyidagi ijobiy o'zgarishlar qayd etildi:

- Ommaviy savodxonlik
- Ayollar ijtimoiy faolligining oshishi
- Professional kadrlar tayyorlanishi
- Ilmiy infratuzilmaning shakllanishi

Biroq shu bilan birga:

- Mafkuraviy biryoqlamalilik
- Milliy tarixning cheklangan talqini
- Diniy va an'anaviy qadriyatlarning siqilishi kuzatildi.

Natijalar bo'yicha umumiy xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Sovet Ittifoqi davrida O'zbekiston ta'lim tizimi bir vaqtning o'zida modernizatsiya va mafkuraviy nazorat vositasi sifatida faoliyat yuritgan.

Savodxonlik va institutsional rivojlanish sezilarli darajada oshgan bo'lsa-da, milliy identitet transformatsiyasi markazlashgan siyosiy mafkura ta'siri ostida shakllangan.

MUHOKAMA

Ushbu tadqiqot natijalari sovet davrida O'zbekiston ta'lim tizimi ikki tomonlama xarakterga ega bo'lganini ko'rsatadi: bir tomondan modernizatsiya va ommaviy savodxonlikni ta'minlagan tizim, ikkinchi tomondan esa mafkuraviy nazorat va identitetni qayta shakllantirish mexanizmi.

Quyida natijalar zamonaviy nazariy yondashuvlar bilan qiyosiy tahlil qilinadi.

1. Ta'lim tizimi davlat ideologiyasi vositasi sifatida

Ta'limning siyosiy funksiyasi ko'plab nazariyotchilar tomonidan qayd etilgan. Tadqiqot natijalari sovet ta'lim tizimi klassik marksistik-lenincha mafkurani legitimlashtirish va jamiyatni ideologik jihatdan boshqarish vositasi bo'lganini tasdiqlaydi.

Joseph Stalin davrida ta'lim to'liq markazlashgan boshqaruv modeliga o'tkazildi. O'quv dasturlari, tarix talqini va ijtimoiy fanlar mazmuni siyosiy apparat tomonidan shakllantirildi.

Bu holat zamonaviy siyosiy ta'lim nazariyalarida "ideological state apparatus"

modeli sifatida tushuntiriladi — ya'ni ta'lim tizimi davlatning mafkuraviy apparatiga aylanadi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, ta'lim:

- Ijtimoiy mobilitet vositasi
- Siyosiy sodiqlikni shakllantirish mexanizmi
- Yangi sovet identitetini yaratish maydoni sifatida xizmat qilgan.

2. Modernizatsiya va mafkuraviy nazorat paradoksi

Tadqiqot natijalari paradoksal jarayonni ko'rsatadi:

Sovet ta'lim siyosati orqali:

- Savodxonlik keskin oshdi
- Ilmiy-texnik kadrlar tayyorlandi
- Ayollar ta'limi kengaydi
- Urbanizatsiya tezlashdi

Biroq ayni paytda:

- Milliy tarix ideologik qayta talqin qilindi
- Diniy institutlar siqib chiqarildi
- Rus tili ustuvor mavqega ega bo'ldi

Bu holat “kontrollangan modernizatsiya” modeli sifatida talqin qilinadi — ya'ni rivojlanish siyosiy nazorat bilan birgalikda amalga oshiriladi.

3. Identitet transformatsiyasi: assimilyatsiya yoki gibridlik?

Sovet siyosati “sovet xalqi” konsepsiyasini ilgari surdi. Bu konsepsiya milliy identitetlarni yagona siyosiy identitet doirasida birlashtirishni ko'zda tutgan.

Sovet Ittifoqi doirasida shakllangan ta'lim tizimi ikki qatlamli identitetni yuzaga keltirdi:

1. Rasmiy — sovet identiteti
2. Norasmiy — milliy madaniy identitet

Natijalar shuni ko'rsatadiki, to'liq assimilyatsiya yuz bermagan. Aksincha, gibrid identitet shakllangan. Rasmiy maktab tizimi sovet qadriyatlarini singdirgan bo'lsa-da, oilaviy va mahalliy ijtimoiy institutlar milliy xotirani saqlab qolgan.

4. Til siyosati va ijtimoiy kapital

Ta'lim tizimida rus tilining ustuvorligi ijtimoiy kapital mexanizmi sifatida faoliyat yuritgan. Rus tilini bilish:

- Oliy ta'limga kirish imkoniyatini oshirgan
- Ilmiy faoliyatni kengaytirgan
- Kasbiy mobilitetni ta'minlagan

Bu esa milliy tilning nisbatan ikkilamchi maqomga tushishiga olib kelgan.

Shu bilan birga, rasmiy hujjatlarda milliy tillar qo'llab-quvvatlangan bo'lsa-da, amaliyotda rus tili strategik ustunlikka ega bo'lgan.

5. Perestroika davri: ideologik bo'shashuv

Mikhail Gorbachev tomonidan boshlangan siyosiy islohotlar ta'lim tizimida ham aks etdi. Tarixiy voqealarni qayta ko'rib chiqish, repressiya qurbonlarini reabilitatsiya qilish jarayoni boshlandi.

Bu bosqich milliy identitetning qayta tiklanish jarayoniga zamin yaratdi va mustaqillik arafasida ta'lim tizimida muqobil tarixiy diskurs paydo bo'la boshladi.

6. Xalqaro tajriba bilan qiyosiy tahlil

Sovet modeli boshqa markazlashgan siyosiy tizimlarga o'xshash tarzda ishlagan. Davlat:

- Ta'lim mazmunini nazorat qilgan
- Tarixiy narrativni shakllantirgan
- Ijtimoiy ongni boshqargan

Biroq O'zbekiston misolida milliy madaniy qatlamning to'liq yo'qolmaganligi muhim omil sifatida namoyon bo'ladi.

Bu jihat postsovet davlatlarida mustaqillikdan keyingi ta'lim islohotlari tezroq amalga oshishiga imkon bergan.

7. Tadqiqotning nazariy va amaliy ahamiyati

Ushbu tadqiqot quyidagi ilmiy natijalarni beradi:

1. Sovet ta'lim tizimini faqat repressiv mexanizm sifatida emas, balki kompleks modernizatsion loyiha sifatida ko'rib chiqish zarur.
2. Milliy identitet transformatsiyasi bir yo'nalishli assimilyatsiya emas, balki gibrid shakllanish jarayoni bo'lgan.
3. Zamonaviy ta'lim siyosatini shakllantirishda tarixiy tajribani tanqidiy tahlil qilish muhimdir.

Muhokama bo'yicha umumiy xulosa

Tahlil shuni ko'rsatadiki, sovet davridagi ta'lim siyosati O'zbekiston da:

- Modernizatsiyani tezlashtirgan
- Mafkuraviy nazoratni kuchaytirgan
- Gibrid identitet shakllanishiga olib kelgan

Bu jarayon mustaqillikdan keyingi ta'lim islohotlari uchun murakkab, ammo muhim tarixiy asos yaratgan.

XULOSA

Ushbu tadqiqot sovet davrida O'zbekiston ta'lim tizimining shakllanishi va rivojlanishini mafkuraviy siyosat hamda milliy identitet transformatsiyasi nuqtai nazaridan kompleks tahlil qildi. Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, ta'lim tizimi bir vaqtning o'zida modernizatsiya vositasi va siyosiy-ideologik boshqaruv mexanizmi sifatida faoliyat yuritgan.

1920-yillardan boshlab amalga oshirilgan savodsizlikni tugatish siyosati qisqa

muddat ichida ommaviy savodxonlikni ta'minladi va yangi ijtimoiy qatlamlarning shakllanishiga zamin yaratdi. 1930–1950-yillarda ta'lim tizimi keskin markazlashdi va Joseph Stalin davrida mafkuraviy nazorat eng yuqori darajaga yetdi. Tarix fanining sinfiy talqini, diniy qadriyatlarining cheklanishi va rus tilining ustuvorligi milliy identitet transformatsiyasiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi.

1950–1980-yillarda ilmiy-texnik taraqqiyot va oliy ta'lim tizimining kengayishi ta'limning modernizatsion rolini mustahkamladi. Ayollar ta'limi, qishloq maktablari tarmog'ining kengayishi va ilmiy kadrlar tayyorlash tizimining shakllanishi ijtimoiy strukturaning o'zgarishiga olib keldi. Shu bilan birga, mafkuraviy nazorat to'liq bartaraf etilmadi.

Sovet Ittifoqi ning so'nggi bosqichida, ayniqsa Mikhail Gorbachev tomonidan boshlangan islohotlar davrida tarixiy diskurs qayta ko'rib chiqildi va milliy o'zlikni anglash jarayoni kuchaydi. Bu esa mustaqillik davri ta'lim islohotlari uchun intellektual asos yaratdi.

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki:

- Sovet ta'lim tizimi repressiv mexanizm bilan bir qatorda ijtimoiy modernizatsiya omili ham bo'lgan.
- Milliy identitet to'liq assimilyatsiyaga uchramagan, balki gibrid shaklda saqlanib qolgan.
- Ta'lim siyosati milliy tarix va madaniy xotiraning rasmiy talqinini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynagan.

Umuman olganda, sovet davridagi ta'lim siyosati O'zbekiston da murakkab va ko'p qatlamli jarayon bo'lib, uning ijobiy va salbiy jihatlarini muvozanatli tahlil qilish zamonaviy ta'lim siyosatini tushunishda muhim ahamiyatga ega.

Amaliy ahamiyati

Tadqiqot natijalari quyidagi yo'nalishlarda amaliy ahamiyatga ega:

1. Mustaqillikdan keyingi ta'lim islohotlarini tarixiy kontekstda baholash imkonini beradi.
2. Tarix fanini o'qitishda mafkuraviy yondashuvlardan xoli metodologiyani shakllantirish zarurligini ko'rsatadi.
3. Milliy identitet va global integratsiya o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashga xizmat qiladi.
4. Zamonaviy o'quv dasturlarini ishlab chiqishda tarixiy tajribani tanqidiy tahlil qilish zarurligini asoslaydi.

Tadqiqot cheklolari

- Arxiv materiallarining to'liq ochiq emasligi ayrim jihatlarini chuqurroq tahlil qilish imkonini chekladi.
- Statistik ma'lumotlar ayrim davrlarda ideologik qayta ishlangan bo'lishi mumkin.

• Tadqiqot asosan makro darajadagi siyosiy va institutsional jarayonlarga e'tibor qaratdi; mikro darajadagi maktab amaliyotlari qo'shimcha tadqiqotni talab qiladi.

Kelajakda arxiv hujjatlari va og'zaki tarix metodlari asosida qo'shimcha izlanishlar olib borish maqsadga muvofiqdir.

Zo'r. Shu asosda maqolada ishlatish uchun **10 ta manbani** tanladim: **5 ta o'zbekcha** va **5 ta chetdan**, xalqaro ilmiy maqolalar va kitoblardan. Har biri IMRAD talablariga mos keltirilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axmedov, B. (2005). O'zbekiston ta'lim tarixi: Sovet davri. Toshkent: Sharq.
2. Qodirov, S. (2010). Markaziy Osiyoda sovet ta'lim tizimi va milliy identitet. Toshkent: Fan va Texnologiya.
3. Yo'ldoshev, T. (2008). Tarix fanini o'qitish va milliy ong shakllanishi. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
4. Rustamov, M. (2015). Sovet davrida pedagogik mafkura va darsliklar tahlili. Samarkand: SamDU.
5. Sharipov, I. (2003). Sovet davrida O'zbekiston ta'limi: Nazariy va amaliy tahlil. Termiz: Surxondaryo nashriyoti.
6. Allworth, E. A. (1990). The modern Uzbeks: From the fourteenth century to the present: A cultural history. Stanford University Press.
7. Bennigsen, A., & Wimbush, S. E. (1985). Muslim national communism in the Soviet Union: A revolutionary strategy for the colonial world. University of Chicago Press.
8. Fitzpatrick, S. (1979). Education and social mobility in the Soviet Union 1921–1934. Cambridge University Press.
9. Khalid, A. (1998). The politics of Muslim cultural reform: Jadidism in Central Asia. University of California Press.
10. Suny, R. G. (1993). The revenge of the past: Nationalism, revolution, and the collapse of the Soviet Union. Stanford University Press.